

Бенедікт Фоварк-Коссон

доктор юридичних наук,
дійсний член Міжнародної академії порівняльного права,
член Державної Ради Франції
(м. Париж, Франція)
benedicte.fauvarque-cosson@conseil-etat.fr

УДК 347.44

ІСТОРІЯ РЕФОРМИ ФРАНЦУЗЬКОГО ДОГОВІРНОГО ПРАВА*

АНОТАЦІЯ. Метою статті є аналіз етапів реформи зобов'язального і договірного права у Франції, виявлення чинників, що вплинули на проведення зазначеної реформи, а також короткий аналіз її результатів.

Автор висловлює думку, що реформа договірного права у Франції має потрібну мету: забезпечити більшу доступність і ясність договірного права Франції, встановити належну рівновагу між суперечливими цілями, а також надати більше привабливості праву Франції у міжнародному контексті. Ця реформа характеризується відкритістю для зовнішніх ідей. Такий дух відкритості, що є елементом її повноти, виник із розробок науковців та уряду, з конфронтації думок, висловлених у процесі багатьох консультацій, що дало змогу нейтралізувати крайнощі й досягти певного консенсусу щодо збалансованих позицій, а також з огляду на європейський і міжнародний контекст. Автор, спираючись на специфіку цивільно-правової традиції, наводить аргументи на підтримку позитивної відповіді щодо формування – через порівняльне право і національні кодифікації – загальноєвропейської правової культури. Він зазначає, що зобов'язальне право Франції постійно оновлювалося завдяки творчому потенціалу французьких суддів, учених, а також завдяки законодавчим ініціативам, які здійснювалися поза межами Цивільного кодексу Франції (ЦК Франції) (в інших кодексах чи в законодавчих нормах, не включених до жодного кодексу). Однак це ускладнило прочитання французького законодавства. З усіх цих причин модернізований ЦК Франції вважався найкращим інструментом для сприяння правовій визначеності та ефективності бізнесу. Проте нове загальне договірне право Франції не є чистим аркушем, вільним від минулого. Воно має віднайти своє місце у комплексному правовому середовищі, що враховує, з міркувань правової визначеності, раніше укладені договори, а також волю сторін та існування спеціальних правових режимів, які не плануються змінювати. Складне питання, яке виникло і, безумовно, викличе ухвалення судами певних важливих рішень, полягає у тому, чи є нові норми імперативними або необов'язковими, і це розходження характерне для традиції цивільного права. Автор підкреслює, що модернізований ЦК Франції

* Переклад із французької мови О. Халабуденка.

у редакції 2018 р., а також його перекладена версія, тепер є частиною правової спадщини Європи.

Ключові слова: реформа зобов'язального права; реформа договірного права; Цивільний кодекс Франції; Цивільний кодекс Німеччини; європейське договірне право; європейський правовий спадок.

Ідея реформування Цивільного кодексу Франції (далі – ЦК Франції) виникла ще наприкінці ХІХ ст. Вона визривала протягом багатьох років, аж до її реалізації на початку ХХІ ст.

Актуальність цієї статті та перспективи подальшого дослідження теми вбачаються у висвітленні актуальних проблем реформи зобов'язального і договірного права Франції, результати якої можуть бути затребувані українським науковим співтовариством і законодавцем.

Метою дослідження є аналіз етапів реформи зобов'язального і договірного права у Франції, виявлення чинників, що вплинули на проведення зазначеної реформи, а також короткий аналіз її результатів.

Необхідність реформи ЦК Франції, який відкрив період епохи цивільно-правової кодифікації, була обумовлена бумом, викликаним порівняльним правознавством, а також появою Цивільного кодексу Німеччини (*BGB*) у 1900 р., більш сучасного, ніж ЦК Франції, датований 1804 р. Дискусії велися між прихильниками реформи і її супротивниками¹. Була створена парламентська комісія, перед якою поставили завдання розробити попередній проект реформи ЦК Франції, але він не мав успіху.

У період між 1804 і 1960 рр. ЦК Франції зазнав лише деяких змін. Крім того, й основні з них не зачіпали загальних положень про зобов'язання.

Така стабільність свідчить про виняткову якість роботи, яка була виконана у 1804 р., а також здатність французького законодавства до адаптації, як за допомогою судової практики, так і розробки інших кодексів, потреба в яких була пов'язана з економічними змінами і соціальним розвитком на початку ХХ ст.

Після Другої світової війни була створена Комісія з реформи ЦК Франції, однак її робота не мала успіху.

Рух за реформу загальної частини зобов'язального права було відновлено тільки після святкування 200-річчя ЦК Франції у 2004 р. Дійсно, в цей час Президент Франції Ж. Ширак дав сильний політичний імпульс, поставивши під час святкувань 11 березня 2004 р. завдання переписати “за 5 років законодавство про договори і цінні папери”.

¹ Ferdinand Larnaude, ‘Le Code civil et la nécessité de sa révision’ in *Livre du Centenaire* (Daloz 2004); Eustache Pilon, ‘Réforme du Code civil par voie de révision générale’ in *Livre du Centenaire* (Daloz 2004); Marcel Planiol, ‘Inutilité d’une révision générale du Code civil’ in *Livre du Centenaire* (Daloz 2004); Eugene Gaudemet, ‘Les codifications récentes et la révision du Code civil’ in *Livre du Centenaire* (Daloz 2004).

Поряд із бажанням модернізувати зобов'язальне право – незаперечною рушійною силою реформи був й інший, дуже потужний фактор – розвиток європейського приватного права. Ці два фактори призвели до прийняття реформи, загальні риси якої ми коротко опишемо.

Європейський контекст реформи

Процес розробки реформи французького договірному права тісно пов'язаний із роботою, виконаною в зв'язку з появою європейського договірному права.

Проект європейського договірному права був пріоритетом Європейської комісії. Так, у 2000 р. у резолюції щодо програми роботи Комісії на 2000 р. Європейський Парламент зазначив, що 'на внутрішньому ринку стала необхідною подальша гармонізація в галузі цивільного права'. У 2001 р. Комісія видала повідомлення "Про європейське договірне право"², у якому піддала критиці співіснування відмінностей у національному законодавчому регулюванні договірному права, розглядаючи його як перешкоду функціонування внутрішнього ринку. Вона представила різні "варіанти майбутніх ініціатив громад". У 2003 р. Комісія видала нове повідомлення під назвою "Більш узгоджене європейське договірне право. План дій". Зокрема, у ньому містилися пропозиції про дві групи заходів: 'сприяння в розробці стандартних умов і положень, які можна застосувати в усьому Союзі' і створення "загальної системи координат" (CCR), яка буде 'прийнята як еталон національними законодавчими органами у межах Європейського Союзу і, можливо, третіми країнами, які могли б використовувати її як частину своїх зусиль щодо прийняття нових правил про договірне право або поправок до існуючих правил'³. Загальна система координат повинна була складатися із трьох частин: принципів, визначень і типових правил. Вона мала ґрунтуватися на національному договірному праві (юриспруденції і сформованій прецедентній практиці), *acquis communautaire* (доробок спільноти), відповідних міжнародних документах, зокрема Конвенції Організації Об'єднаних Націй про міжнародну купівлю-продаж товарів (1980 р.).

Існував і певний опір вторгненню європейського й іноземного права (цьому сприяла публікація під егідою Світового банку першої доповіді "Ведення бізнесу" ("*Doing Business*"), видання 2004 р., у якій применшу-

² Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on European contract law (COM(2001) 398): 11.07.2001 <<http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/?fuseaction=list&cotelId=1&year=2001&number=398&version=ALL&language=en>> (accessed: 10.01.2019).

³ A more coherent European contract law – An action plan: Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, COM/2003/0068 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:52003DC0068>> (accessed: 10.01.2019).

валася французька правова традиція, унаслідок звинувачень її у тому, що вона не є привабливою для “ведення бізнесу”).

Воля модернізувати французьке зобов'язальне право

Саме в цьому контексті незадовго до 200-річчя ЦК Франції під керівництвом П. Катала був підготовлений попередній проект закону про зобов'язання і приписи, опублікований і представлений міністру юстиції⁴ у вересні 2005 р.

У 2008 р. інша робоча група, цього разу очолювана Ф. Терре під егідою Академії моральних і політичних наук, до якої входили учені, а також представники юридичних професій і пов'язаних з економічними колами юристів, опублікувала книгу “За реформу договірної права”⁵. Вона містила пропозиції ще про одну реформу договірної права. Цей проект за декількома пунктами відрізнявся від попереднього проекту П. Катала 2005 р.

Міністерство юстиції Франції, ознайомившись із двома проектами та взявши до уваги численні огляди і відгуки на них, з метою об'єднання різних пропозицій щодо вжиття порівняльного та європейського підходів для включення проведеної реформи в контекст описаного вище європейського руху, розробило поширений у 2008 р. перший попередній проект.

Проведена Міністерством юстиції Франції робота над проектом реформи зобов'язального права також ґрунтувалася на європейських джерелах, передусім Принципах європейського договірної права і Принципах УНІДРУА. Проект Загальної системи координат (“*Draft Common Frame of Reference*”), оприлюднений у 2009 р., також був взятий до уваги, але його вплив залишався обмеженим. Велике значення мав кадровий підбір Міністерства, яке для розробки проекту реформи договірної права оточило себе вченими, що займаються дослідженнями на європейському рівні, а отже, прекрасно ознайомлені з іншими європейськими правовими системами і проектами гармонізації. Зокрема, безпосередньо пов'язаний із європейськими проектами вибір хронологічного плану для нового договірної права, який робив акцент на відмінність між договірним правом і правовим режимом зобов'язань. Ухвалення хронологічного плану здійснювалося на основі проектів європейського договірної права⁶.

⁴ Pierre Catala, ‘Avant projet de réforme du droit des obligations et de la prescriptio’ (*Documentation Française, Ministère de la Justice et des Libertés*, Juin 2006) <<https://www.ladocumentationfrancaise.fr/catalogue/9782110061324/index.shtml>> (accessed: 10.01.2019).

⁵ François Terré, *Pour une réforme du droit des contrats* (Daloz 2008).

⁶ Зокрема, робота Товариства порівняльного законодавства (*Terminologie contractuelle commune, Principes contractuels communs*) містить керівні принципи європейського договірної права та переглянути

Бенедікт Фоварк-Коссон

Відповідно до першого проекту, зареєстрованого в Канцелярії в 2008 р., було запропоновано присвятити окрему главу твердженням керівних принципів французького договірної права (свобода договору, обов'язкова сила та сумлінність) і, особливо, замінити поняття “інтерес” в договорі поняттям “відстави”.

Пропозиції викликали безліч заперечень, які спонукали Канцелярію переглянути початковий план, що здався багатьом спостерігачам занадто далеким від французької традиції, більше схожим на план, характерний для міжнародних договорів, ніж на кодифікацію внутрішнього права. Крім того, виділення глави “Керівні принципи” викликало багато нарікань як із точки зору доктрини, яка вважає такий підхід чужим французькій законодавчій традиції, так і з боку деяких представників компаній, які побоювалися, що суддя не зможе широко тлумачити такі принципи, або що їх складно буде погоджувати зі спеціальними правилами. Названі принципи були збережені, але вони більше не ідентифікуються як такі (див. ст. 1102 і наступні статті ЦК Франції).

Незважаючи на різні попередні проекти, вплив академічних кіл та соціальних партнерів, у 2014 р., через 10 років після ювілею 200-річчя ЦК Франції, законопроект у бюро Асамблеї так і не був внесений. Для проведення реформи був необхідний новий політичний імпульс.

Міністерство юстиції Франції незабаром визнало, що для проведення реформи необхідно вдатися до порядку, передбаченого у ст. 38 Конституції Франції, згідно з якою:

Для виконання своєї програми Уряд може звернутися до Парламенту за дозволом здійснити шляхом видання ордонансів протягом обмеженого терміну заходи, які зазвичай входять до сфери законодавства. Ордонанси приймаються Радою міністрів після отримання висновку Державної ради. Вони набувають чинності після їх опублікування, але втрачають її, якщо законопроект про їх затвердження не внесений до Парламенту до закінчення терміну, зазначеного у законі. Після закінчення терміну, зазначеного в першому абзаці цієї статті, ордонанси з питань, що входять у сферу законодавства, можуть бути змінені лише законом⁷.

Дебати в Парламенті були інтенсивними, Сенат рішуче виступив проти реформи шляхом ордонанса, але міністру юстиції пані Тобіра вдалося переконати парламентарів прийняти ст. 8 Закону Франції від 16 лютого 2015 р. № 2015-177 “Про модернізацію і спрощення законодавства та про-

принципи європейського договірної права. В Fauvarque-Cosson and D Mazeaud, ‘Avant-propos’ in *Projet de cadre commun de référence – Terminologie contractuelle commune* (SLC 2008).

⁷ Constitution de la République Française du 4 octobre 1958 <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006071194>> (accessed: 10.01.2019).

цедур у сфері юстиції і внутрішніх справ”, наділивши Уряд можливістю реформувати розглянуте питання за допомогою ордонансів⁸.

З ініціативи 60 сенаторів закон був переданий до Конституційної ради, причому сенатори вважали, що запропонована реформа за своїм масштабом і потенційно можливими наслідками повинна бути здійснена Парламентом.

Конституційна рада в рішенні від 12 лютого 2015 р. № 2015-710 відхилила звернення й оголосила, що стаття відповідає Конституції Франції, оскільки розширення правових можливостей ‘точно визначено у своїй сфері та цілі, а отже, надана можливість не суперечить вимогам, що впливають зі статті 38 Конституції’, а тому ‘стаття 8 зазначеного закону не суперечить будь-яким іншим конституційним вимогам і, таким чином, має бути визнана відповідною Конституції’⁹.

Дійсно, компетенція, якою наділявся Уряд, була досить конкретною для того, щоб визначити основні напрями реформи, тож Парламент не міг вплинути на наданий Уряду “карт-бланш”. Ба більше, депутати Парламенту і сенатори, незважаючи на те, що вони мали можливість це зробити в контексті обговорення статті, яка визначає компетенцію Уряду, проте не внесли пропозиції про зміну, доповнення і тим більше зменшення такої компетенції.

25 лютого 2015 р. Міністерство юстиції Франції знову представило на широке обговорення проект реформи, оприлюднивши його на своєму веб-сайті. У процесі обговорення було безліч зауважень, відповідно до яких проект 2015 р. був змінений і став ордонансом, опублікованим 10 лютого 2016 р.

У червні 2017 р. у Сенат був внесений законопроект від 10 лютого 2016 р. № 2016-131 “Про ратифікацію постанови про реформу договірною права, загальний режим зобов’язань і доведення їх встановлення”, включаючи єдину статтю, внесена в Сенат¹⁰.

Процедура ратифікації супроводжувалася надзвичайно насиченими дебатами, що також свідчить про винятковий характер проведеної реформи. Перш за все, вони дозволили Парламенту внести певні поправки й уточнити тлумачення положень для того, щоб розкрити намір

⁸ Незважаючи на те, що з огляду на так звану прискорену процедуру, законопроект вимагав, за відсутності згоди змішаної спільної комісії, трьох нових читань: на Національних зборах – 30 жовтня 2014 р., у Сенаті – 22 січня 2015 р. та, нарешті, в останній раз, після якого він був остаточно прийнятий у Національних Зборах, – 28 січня 2015 р.

⁹ Conseil constitutionnel jeudi 12 février 2015 – Décision N° 2015-710 DC <https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriConst.do;jsessionid=5ABA65BEE0BF0930914EB5EE42AA58EC.tpdila18v_2?oldAction=rechJuriConst&idTexte=CONSTEXT000030338431&fastReqId=649667566&fastPos=2> (accessed: 10.01.2019).

¹⁰ Projet de loi n° 578 ratifiant l’ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations, enregistré à la Présidence du Sénat le 9 juin 2017 <<https://www.senat.fr/leg/pjl16-578.html>> (accessed: 10.01.2019).

законодавця. Таким чином, ордонанс був ратифікований законом від 20 квітня 2018 р.¹¹, який містив деякі положення, змінюючи його первісний зміст.

Основні напрями реформи

Французька реформа договірного права мала на меті: формулювання більш виразного і доступного права; посилення захисту слабкої сторони відносин; більшу його привабливість.

1. Поліпшення правової визначеності шляхом роз'яснення дії закону. З формального боку пропонується дидактичний і структурований план на користь більш простих формулювань. Закріплюються вступні положення, призначені для представлення основних положень договірного права за допомогою затвердження загальних принципів свободи договору, обов'язковості договору і добросовісності.

Насправді було кодифіковано прецедентне право, що стало, по суті, чинним законом. Так, нині визнані чинними положення, присвячені попереднім договірним переговорам, попереднім договорам, які є преференційними угодами й односторонніми обіцянками, а також положення щодо процесу формування договору.

2. Посилення привабливості французького права. Деякі неконкретні поняття були видалені, зокрема, поняття підстави (*causa*) – джерело великої і нестабільної судової практики, було замінено певними положеннями, що дають змогу закріпити в кодифікації функціональне його значення з урахуванням судової практики, вилучивши саме це поняття, зважаючи на невизначеність його змісту.

Односторонні засоби правового захисту, які доступні кредитору в разі невиконання зобов'язання, були розроблені з урахуванням необхідності уникнути систематичного звернення до суду: заперечення у разі невиконання навіть тоді, коли невиконання передбачається, одностороннє розірвання договору зворотної сили шляхом подання відповідного повідомлення виконання коштом боржника, одностороннє зменшення ціни. Суддя у цих випадках втручається тільки апостеріорі, в разі виникнення спору з боржником.

3. Гарантія мінімального договірного правосуддя. Імператив про надання привабливості французькому праву був узгоджений із прагненням гарантувати мінімум договірного правосуддя. Були введені інструменти, призначені для захисту більш слабкої сторони, але в суворих межах, що не дозволяють послабити транзакції:

¹¹ Loi n°2018-287 du 20 avril 2018 ratifiant l'ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations, JO 21 avril 2018 <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000036825602&categorieLien=id>> (accessed: 10.01.2019).

– наявність зловживання станом залежності однієї сторони стосовно іншої визнається самостійною вадою згоди за умови наявності відносин залежності між двома сторонами і того, що одна зі сторін має “явно надмірну перевагу”;

– у ЦК Франції санкціоновані несправедливі (недобросовісні) умови, тобто ті, які створюють значний дисбаланс у правах і обов’язках сторін, але тільки для договорів про приєднання, тобто таких, зміст яких встановлюється в односторонньому порядку, і які не передбачають при їх укладенні ведення переговорів;

– сторона, для якої виконання договору стає надмірно обтяжливим через зміну обставин, що не контролюються сторонами і не передбачені на момент укладення договору, може тепер, якщо сторони не дійшли мирної угоди, звернутися до суду з метою перегляду або розірвання договору.

Висновки. Проведена реформа ґрунтувалася на різноманітні Європи, спиралася на певні національні закони, а також, перш за все, на недержавні, європейські та міжнародні моделі.

Її багатство й оригінальність визначаються відкритістю зовнішньому впливу, який мав місце у період протистояння академічних проєктів і підготовлених урядом планів дій, багатьох висловлених консультаційних думок, що дало змогу нейтралізувати крайнощі і досягти певного консенсусу щодо збалансованих позицій з урахуванням європейського і міжнародного контексту.

Відтепер застосування результатів французької реформи в дусі відкритості та збалансованості, до яких прагнули її автори, покладається на суддів, покликаних інтерпретувати нові положення в світлі проведеної підготовчої роботи і діяльності французьких парламентарів, а також з урахуванням зарубіжних, європейських і міжнародних моделей.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. A more coherent European contract law – An action plan: Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, COM/2003/0068 <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:52003DC0068>> (accessed: 10.01.2019) (in English).
2. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on European contract law (COM(2001) 398) 11.07.2001 <<http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/?fuseaction=list&coteId=1&year=2001&number=398&version=ALL&language=en>> (accessed: 10.01.2019) (in English).

Бенедікт Фоварк-Коссон

3. Constitution de la République Française du 4 octobre 1958 <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006071194>> (accessed: 10.01.2019) (in French).
4. Loi n°2018-287 du 20 avril 2018 ratifiant l'ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations, JO 21 avril 2018 <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000036825602&categorieLien=id>> (accessed: 10.01.2019) (in French).
5. Projet de loi n° 578 ratifiant l'ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations, enregistré à la Présidence du Sénat le 9 juin 2017 <<https://www.senat.fr/leg/pjl16-578.html>> (accessed: 10.01.2019) (in French).

Cases

6. Conseil constitutionnel jeudi 12 février 2015 – Décision N° 2015-710 DC <https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriConst.do;jsessionid=5ABA65BEE0BF0930914EB5EE42AA58EC.tpdila18v_2?oldAction=rechJuriConst&idTexte=CONSTEXT000030338431&fastReqId=649667566&fastPos=2> (accessed: 10.01.2019) (in French).

Bibliography

Authored books

7. Terré F, *Pour une réforme du droit des contrats* (Dalloz 2008) (in French).

Edited books

8. Fauvarque-Cosson B and Mazeaud D, 'Avant-propos' in *Projet de cadre commun de référence – Terminologie contractuelle commune* (SLC 2008) (in French).
9. Gaudemet E, 'Les codifications récentes et la révision du Code civil' in *Livre du Centenaire* (Dalloz 2004) (in French).
10. Larnaude F, 'Le Code civil et la nécessité de sa révision' in *Livre du Centenaire* (Dalloz 2004) (in French).
11. Pilon E, 'Réforme du Code civil par voie de révision générale' in *Livre du Centenaire* (Dalloz 2004) (in French).
12. Planiol M, 'Inutilité d'une révision générale du Code civil' in *Livre du Centenaire* (Dalloz 2004) (in French).

Websites

13. Pierre Catala, 'Avant projet de réforme du droit des obligations et de la prescriptio' (Documentation Française, Ministère de la Justice et des Libertés, Juin 2006) <<https://www.ladocumentationfrancaise.fr/catalogue/9782110061324/index.shtml>> (accessed: 10.01.2019) (in French).

Bénédicte Fauvarque-Cosson

THE FRENCH CONTRACT LAW REFORM'S HISTORY

ABSTRACT. According to the author, the ambitions of the reform of Contract Law in France is threefold: to give more accessibility and clarity to French contract law, to strike a good equilibrium between conflicting objectives, to make French law more attractive internationally. This reform is characterised by its openness to external inspirations.

This spirit of openness, which forms part of its richness, results from the academic and governmental drafts, from the confrontation of the opinions expressed during the course of many consultations – which made it possible to neutralise the extremes and to reach a certain consensus around balanced positions – and from taking into consideration the European and international context. The author based on the specificities of the civil law tradition, to develop argument for affirmative answer: to the formation – through comparative law and national codifications – of a European common legal culture. The author notes that the French law of obligations has constantly been updated thanks to the creativity of French judges, scholars and also through legislative initiatives which had taken place outside the Code civil (in other Codes or in statutory provisions not inserted in any code). This, however, had made French law difficult to read. For all these reasons, a modernised Code civil was considered the best instrument to promote legal certainty and business efficiency. However, the new French common law of contracts does not make a clean slate of the past. It must find its place within a complex legal environment, which takes account, for reasons of legal certainty, of the contracts concluded previously, but also of the will of the parties and the existence of special legal regimes that it is not intended to alter. A difficult question that has arisen and will certainly give rise to some important decisions by the courts is whether the new rules are mandatory or non-mandatory, a distinction that is characteristic of the civil law tradition. According to the author, the 2018 modernised Code civil, also translated, is now part of Europe's legal heritage.

KEYWORDS: Obligation Law reform; Contract Law reform; French Civil Code; German Civil Code; European Contract Law; European legal heritage.